

Lesmateriaal project Aaltje

Groep 7 en 8 basisonderwijs

Het leven van een meisje rond 1800 in Smeerling

Inhoudsopgave

Wie is Aaltje?	3
1 Je familie in een stamboom	4
2 Wat verandert in de loop der tijd in je omgeving?.....	6
3 Het leven van Aaltje en jou vergeleken	7
4 Geld toen en nu, wat is het waard?.....	9
5 Kleding toen en nu.....	12
6 Zingen in het Westerwolds dialect	16
7 Pandemieën en ziektes	19

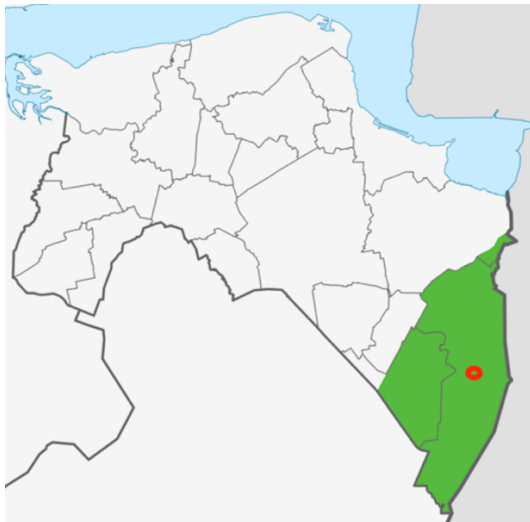
Disclaimer

© Dit materiaal mag vrijelijk gebruikt worden mits met bronvermelding. Hergebruik voor commerciële doeleinden is niet toegestaan. Het lesmateriaal is ontwikkeld onder auspiciën van de Historische Vereniging Westerwolde, <https://www.verenigingwesterwolde.nl>.

Wie is Aaltje?

Aaltje is een meisje dat omstreeks 1800 in Smeerling woonde. Haar geschiedenis kennen wij door een kasboekje dat haar voogd heeft bijgehouden. Dat kasboekje is rond 1980 gevonden in een boerderij in Smeerling, een buurtschap tussen Onstwedde en Vlagtwedde. Het kasboekje begint in 1773. Vanaf 1792 houdt de voogd de uitgaven bij die hij doet voor Aaltje, want in dat jaar overlijden de vader en het broertje van Aaltje. In het kasboekje staan de dagelijkse uitgaven en inkomsten in van voogden voor hun 'pupillen', (half)weeskinderen uit de Smeerlinger familie Hoisingh.

Op de website <https://aaltjesstee.nl> kun je meer over Aaltje lezen en over de mensen die in Smeerling woonden, wie hun voorouders waren en hun nageslacht. Maar ook zie je daar iets over het landschap, de gewoonten, de gebruiken en de taal. In de opdrachten die je gaat maken kijk je naar Aaltje, maar tegelijk naar jouw leven.

Ligging Smeerling (rode cirkel) in Westerkolde
Groen = 19^e-eeuwse gemeentegrenzen Westerkolde¹

Smeerling uitvergroet. (Bron: Google Maps)

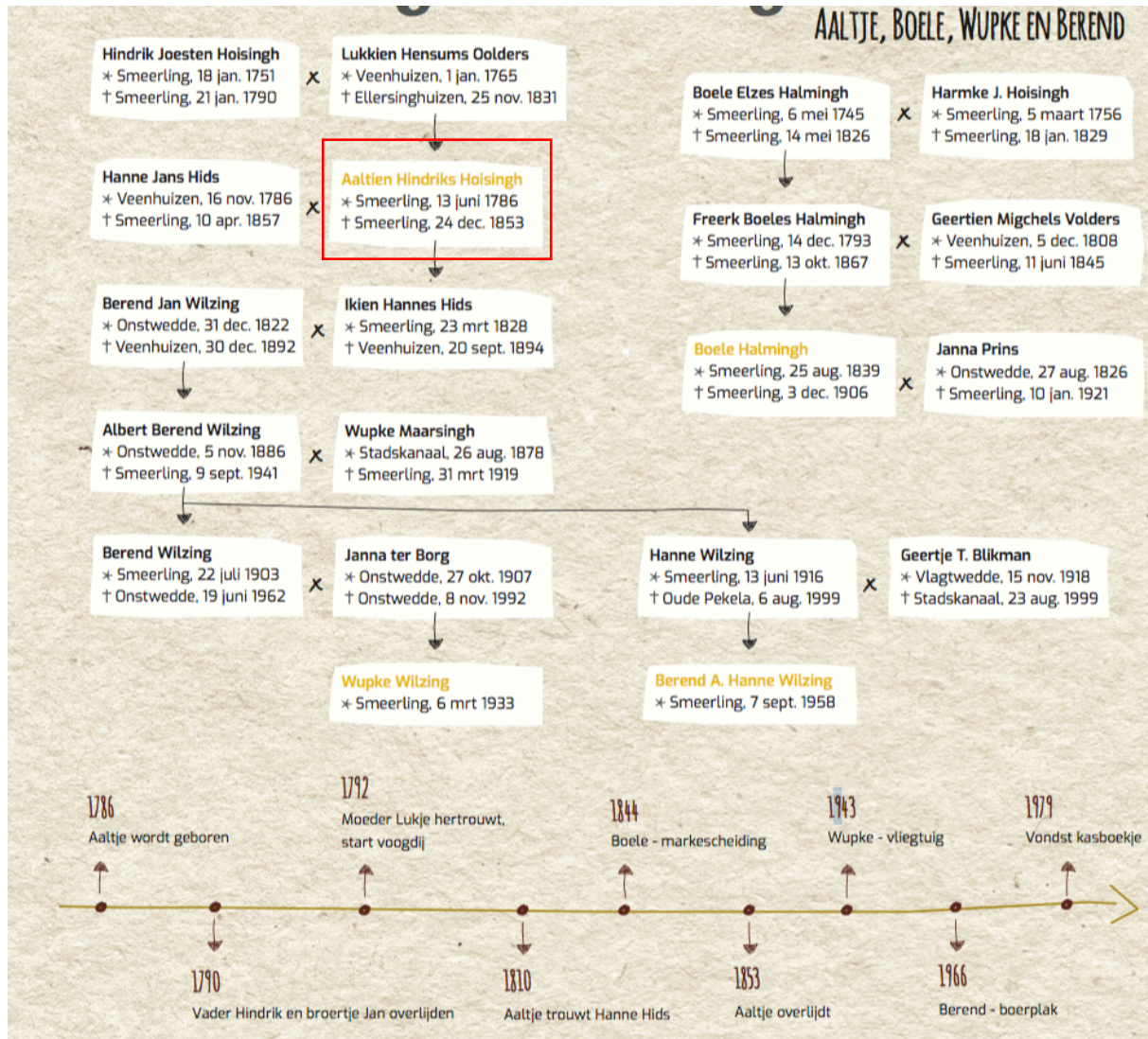

Foto van de woning van Aaltje, het in 1930
afgebroken Hoisinghstee.
(Bron onbekend. Uit collectie Berend Jan Harding)

¹ Door NLBerendsen - Eigen werk, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=73750785>

1 Je familie in een stamboom

Een stamboom geeft een overzicht van je familie. Je kunt zien wie je ouders, opa's en oma's zijn. Maar je kunt ook verder terug in de tijd. De stamboom van Aaltje die je hieronder ziet kent vijf generaties. Helemaal onderaan staan Wupke Wilzing en Berend A Hanne Wilzing. Eén van hun, voorouders is Aaltje (Aaltien).

Stamboom van de familie Wilzing

Opdrachten:

A. Maak een stamboom waarbij je jouw eigen familie in kaart brengt. Je doet dat voor vier generaties en begint bij jezelf. Vier generaties betekent:

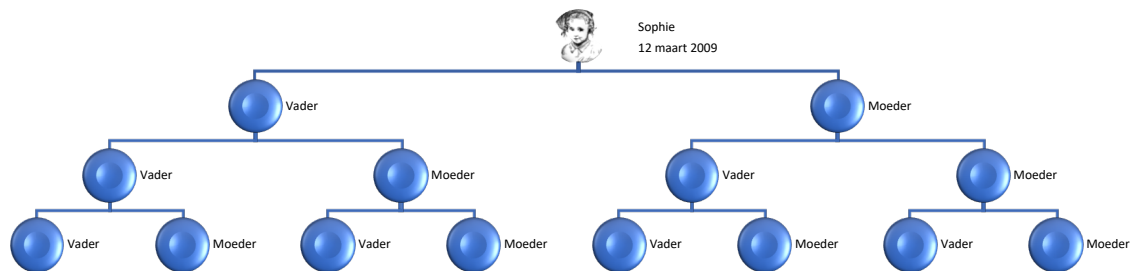
1. Jezelf (met broertjes en zusjes als je die hebt) (4^e generatie)
2. Je vader en moeder (3^e generatie)
3. Jouw opa en oma van moeders kant (2^e generatie)
4. Jouw opa en oma van vaders kant (2^e generatie)
5. De vader en moeder van jouw opa van vaderskant (1^e generatie)
6. De vader en moeder van jouw opa van moederskant (1^e generatie)
7. De vader en moeder van jouw oma van vaderskant (1^e generatie)
8. De vader en moeder van jouw oma van moederskant (1^e generatie)

Totaal minimaal vijftien personen. Probeer bij elke persoon in je stamboom de volgende gegevens te vermelden:

- Voor- en achternaam
- Geboorte- en overlijdensdatum
- De trouwdatum
- Woonplaats
- Beroep

Het wordt een hele mooie stamboom als je bij zoveel mogelijk personen ook een foto (of kopie ervan) kunt plaatsen.

Je kunt de stamboom uitwerken op de computer of op een groot vel papier. Overleg dat met je meester of juf.

Voorbeeld stamboom

- B. Bij de illustratie op de vorige bladzijde zie je behalve de stamboom van Aaltje, onder de stamboom ook een tijdlijn. Als jouw stamboom klaar is, zet dan alle datums die je hebt in een tijdlijn. Zet bij elke datum wat er dan gebeurde.
Je kunt het op de computer of op een vel papier maken. Overleg dat met je meester of juf.
- C. Als je kijkt naar de woonplaats die je bij elke persoon in je stamboom hebt gezet, wat valt je dan op? Heeft je familie altijd in dezelfde omgeving (binnen 25 km van je woonplaats) gewoond of komen één of meer personen ook van buiten je eigen omgeving?
- D. Je stamboom telt vijftien personen. Van enkele personen uit je stamboom valt ongetwijfeld iets bijzonders te vertellen. Dat kan gaan over de plaats waar die persoon gewoond heeft, het beroep dat hij of zij heeft uitgeoefend of een hobby die hij of zij heeft gehad. Kies uit je stamboom twee personen en vertel over die twee personen iets wat jij bijzonder vindt. Je kunt dat op het vel papier schrijven waar ook je stamboom op staat.

2 Wat verandert in de loop der tijd in je omgeving?

In de omgeving waar je woont verandert er in de loop der jaren weleens het een en ander. Soms verandert een gebouw, komt er een nieuw gebouw, wordt een gebouw gesloopt of een weg aangelegd.

Op internet kun je voor je eigen omgeving tot 1815 bekijken wat er in jouw omgeving veranderd is. Zo is ook te zien wat er in de omgeving waar Aaltje gewoond heeft (Smeerling), anders is geworden. Je kunt dat op de volgende website bekijken, <https://www.topotijdreis.nl>.

Op die website kun je rechtsboven in een venster een straatnaam+ woonplaats intypen (of je postcode). Aan de linkerkant zie je een schuifbalk. Die kun je naar boven (richting 1815) en naar onderen (2018) schuiven. Wat je dan ziet is een kaart met hoe de omgeving er in die tijd uitzag.

Hieronder zie je een voorbeeld van Vlagtwedde van 1845, 1925 en 2018.

Vlagtwedde in 1845

Vlagtwedde in 1925

Vlagtwedde in 2018

Opdrachten:

- A. Zoek voor de plek waar je nu woont uit hoe de omgeving er uitzag voor drie jaartallen. Begin bij 2018 en ga dan voor de volgende periode minimaal 75 jaar terug in de tijd. De periode daarna ook weer minimaal 75 jaar terug in de tijd. Let op veranderingen in het aantal woningen, plaats van de woningen, wegen, aanwezigheid van groen (bomen, weilanden, akkers).

Tip: als je weet hoe het moet, kun je ook van elk jaartal een schermafbeelding (screenshot) maken en die bewaren of uitprinten.

- B. Welke verschillen zie je? Kijk hierbij naar wegen, gebouwen, onbebouwde stukken land en wat je verder opvalt.
Het beste kun je drie kolommen maken en boven elke kolom het jaartal zetten. Je schrijft dan in de kolom op wat je ziet. Onder de drie kolommen zet je dan welke verschillen je ziet.
- C. Kun je uitleggen hoe het komt dat die verschillen er zijn tussen de drie jaartallen?
- D. Je hebt nu verschillen gezien voor je omgeving die in pakweg 150 jaar zijn opgetreden. Schrijf nu eens minimaal drie veranderingen op die je graag in de toekomst voor je omgeving zou willen zien of verwacht. Zet er ook bij waarom je die veranderingen wilt of verwacht.

3 Het leven van Aaltje en jou vergeleken

Het leven van Aaltje kun je in een tijdbalk laten zien. Je kunt niet alleen de belangrijkste gebeurtenissen uit haar eigen leven laten zien, maar ook gebeurtenissen die in haar dorp, directe omgeving (regio) of elders (Nederland/wereld) hebben plaatsgevonden.

Aaltje groeit op ten tijde van de Bataafse Republiek 1795-1806. Lodewijk Napoleon, de broer van de Franse keizer Napoleon Bonaparte, wordt de eerste Koning van Holland. Hij regeert tot 1810. Daarna wordt Nederland ingelijfd wordt bij Frankrijk. In 1815 wordt Napoleon bij Waterloo verslagen door een leger bestaande uit Engelsen, Nederlanders, Duitsers. Vanaf 1815 krijgen we koning Willem I.

Het lijkt allemaal ver weg van Westerwolde, maar toch krijgt Aaltje er volgens het kasboekje van haar voogd mee te maken. Er moeten verplichte bijdragen aan het Franse garnizoen in Nieuweschans betaald worden. Ook via bijdragen aan de zgn. bedelboerderij van Abel Boels in Onstwedde. De boeren van Onstwedde hadden een 'onderlinge verzekering' afgesproken in geval van schade door plunderende soldaten. In de winter van 1794-1795 moet daar een beroep op worden gedaan nadat een Engelse soldatenbende de boerderij van Boels plunderde en platbrandde.

Opdrachten:

- Wat denk je: wat zal Aaltje geweten hebben van de gebeurtenissen buiten haar directe omgeving? Hoe komt dat?
- Waarom weet jij veel meer over de gebeurtenissen buiten je directe omgeving. Wat gebruik je allemaal om dat te weten te komen?
- Wat was voor jou gisteren het belangrijkste nieuws en hoe kwam je dat te weten?

Aaltje

Jaartal/datum	Aaltje	Dorp/regio/wereld
13 juni 1786	Aaltje geboren	
21 januari 1790	Aaltjes vader overlijdt	
Juni 1790	Aaltjes broertje Jan overlijdt, 2 jaar oud	
15 april 1792	Aaltjes moeder hertrouwt met Harm Egberts Bruiningh	
25 april 1792	Moeder Lukje en Harm Bruiningh sluiten een overeenkomst met de voogden van Aaltje	
1 mei 1793	Gezin verlaat Hoisinghstee. Huur is opgezegd. Wonen dan in erve Busschers in Ellersinghuizen	
1793 tot?	Naar school in Vlagtwedde	
Februari 1795		Engelse soldaten steken de boerderij van Abel Boels in Onstwedde in brand
Mei 1796		De Patriotten zijn de baas in Nederland en de Fransen hebben een kampement in Nieuweschans. Engelse soldaten proberen hen weg te jagen, maar de Fransen zijn oppermachtig
12 december 1810	Aaltje trouwt met Hanne Jans Hids (1786) uit Veenhuizen. Aaltje en Hanne vestigen zich op erve Hoisingh	
1810-1828	Aaltje en Hanne krijgen 9 kinderen, waarvan er 2 overlijden	

4 Geld toen en nu, wat is het waard?²

In de periode 1680 tot 1800 was het geld als volgt onderverdeeld:

- Drie gulden stuk, was van zilver en 60 stuivers waard.
- Zilveren dukaat, was 50 stuivers waard.
- Gulden, was van zilver en 20 stuivers waard.
- Stuiver, was van zilver en 8 duiten waard
- Duit, was van koper

De voogd van Aaltje bepaalde wat er voor haar gekocht kon worden. Die uitgaven hield hij bij in een kasboek. Dat kasboek zag er als volgt uit:

Uit Gave 1792			
Den 15 November an die Welinge Houten betalt van Akker Huisde Zoma			
Den 18 November betalt an die Kaspiel de veldier te Beningess			
Den 23 November betalt van Sien haanen die te vinge waanen an die Houtman Houten Zoma			
Den 24 December van groenen van een bosje betalt an Houtman Jantje			
Den 16 December an Houtman Houten uitgegeven van doeken over die kas voor doeken en veldier Zoma			
Den 8 April van mijne die Rijkten gesticht om de veldier te doen en veldier			
Den 16 April van die Houten veldier om en veldier te veldier van het veldier			
Den 12 August voor die Houten veldier van de Houten veldier			
Den 12 November an die Welinge van Albert Dicks an Dente betalt Zoma			

Kasboek van de voogd van Aaltje

Op de volgende bladzijden zie je voor twee jaren (1793 en 1797) wat de voogd voor haar heeft uitgegeven. In de **eerste kolom** zie je waaraan de voogd geld heeft uitgegeven. Het getal in de **tweede kolom** is in guldens, de **derde kolom** geeft de stuivers weer en de **vierde kolom** de duiten. De laatste kolom bevat soms een toelichting of opmerking. In de tekst van de eerste kolom zie je het schriftelijk taalgebruik van die tijd.

² Bronnen: https://nl.wikipedia.org/wiki/Nederlandse_gulden, https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/72920/13-02-05_het-geld-van-de-republiek_h-w-jacobi.pdf

Uitgave 1793	Gulden	Stuiver	Duit
Den 2 Janni an Hinderk Jans uitgeven voor een paar schoenen die hij verdient (?) heeft bij Lukken (?) somma	1	10	
Den 15 Januari an Hinderk Hanssens volgens Qwitans betaalt Rente agt gulden tin stüver	8	10	
Den 6 Februari voor die pupile een doek betaalt somma		13	
Den 8 Aprij an mijn heer pikkert betaalt voor een op zegent (?) mandaat an Harm Egberts vertont zoma	3	7	
Den 11 Aprij voor die püpijle voor een beügel in een gespe		2	4
Den 15 majj voor de püpijle so Elke 'bijnenam' par hoosen .. daar voor betalt som	3	7	
Den 16 majj voor die püpile .. betalt voor schrijven .. oblegatis an HG Knoop Die zoma van		18	
Dito verteert		2	2
.. 22 majj 1793 ik onder geschreven .. som ontvangen te hebben van Boele Als voornoemt over het minderjarig dogter van Hendrik Joestens.... Lukkiñ Hemsens present.... Die zoma van hondert gülden... 100 gülden dient voor kwitens	100		
Den 6 Jünij voor die pupile			
Twe ondersten (?) betalt som		10	
Dito een bossijn betalt	2	6	
Dito een bosrok betalt	1	19	
Dito een rok betalt	2	13	
Den zulven verteert		3	
Den 28 Aügüsto 1793			
Bekenne ik onder geschreven ontvangen te hebben van Boele Halm Als voormont over het minder Jaarijg Dogter van Hendrik Joestens die zomma van viftig gülden zegge van 50 gülden dint voor Qwitantsi	50		
Harm Egberts (handtek)			
Den 28 otober an Henderk Gelling betalt voor geleverd Isser (?) zoma	1		

Uitgave 1797	Gulden	Stuiver	Duit
Den 26 Januaris an Hinderk Hanssens betalt vier Ja. Rent van een kapital van sisteg (?) gulden volgens zijn hant vertekent zoma	6		
Den 26 Maart an Tiebbe Raveling betalt voor twee doeken zoma	2	0	0
Dito een nette voor betaalt		15	
Den 14 April an Albert Freerk.. betalt voor schoenen makenen lappen de zoma Volgens zijn hant Albert Freerks (handtekening)	3	6	
Den 23 Aug voor de püpale een Oriser Betalt met gouden stiften de zoomma volgens kwitansi	41	16	2
De 25 Augus an hijnder Gelling Smit betalt voor Iser Rongen in henken de zin	1	12	
Dito een paar hoosen voor		9	

Een gulden van omstreeks 1800 is nu € 9,33 waard³.

Opdrachten

- Hoeveel guldens, stuivers en duiten heeft de voogd in deze twee jaren (1793 en 1797) in totaal voor Aaltje uitgegeven? Let op: er is ook geld ontvangen. Dat moet je dus niet meetellen bij de uitgaven. Zorg ervoor dat je zoveel mogelijk omrekent naar guldens van toen en daarna naar euro's van nu.
- In het kasboek van 1798 staat 'Den 25 Aug an de pupile busgelt 1 gulden'. Aaltje krijgt dan 1 gulden zakgeld. Dat is dus nu 9,33 euro waard is. Wat zal zij daarvoor gekocht kunnen hebben? Misschien krijg jij ook zakgeld. Hoeveel zakgeld krijg je per maand en waar geef jij dat zakgeld aan uit?

³ Bron: <http://www.iisg.nl/hpw/cpi.php>

5 Kleding toen en nu

Aaltje leefde in een boerengezin. Dat gezin had in die tijd geld genoeg om goed te leven. Vergeleken met boerenarbeiders hadden zij het goed. Dat blijkt wel uit het kasboek van haar voorgd. In het jaar 1797 staat het volgende:

Den 23 Aug voor de püpule een Oriser Betalt met gouden stiften de zoomma volgens kwitansi	41	16	2	Oorijzer met gouden stiften
---	----	----	---	-----------------------------

Hieronder zie je een foto van Aaltjes dochter Ikien met oorijzers.

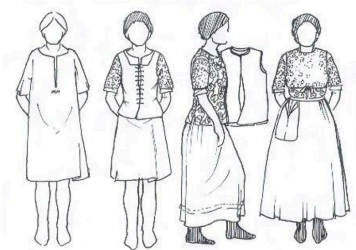
Aaltjes dochter Ikien met oorijzers

Toen Aaltje een meisje was, werkten boeren en arbeiders nauw samen: ze aten samen, deelden lief en leed. Een groot verschil tussen arm en rijk, tussen arbeider en boer was er nog niet, zeker niet in het armere Westerwolde. Westerwolde was vergeleken met andere delen van Nederland bepaald niet rijk.

Meisjes zoals Aaltje droegen altijd vrouwenkleden. Kleden voor oudere meisjes bestonden uit een:

- Hemd
- Borstrok
- Onder- en bovenrok
- Onderst (kort hesje)
- Mouwtjes (mitaines of mofjes = vingerloze handschoenen)
- Halsdoek
- Mutsje en zonhoed
- Jak
- Schortje
- Kousen
- Schoenen of klompen

Het vrouwenondergoed bestond uit een lang hemd van linnen, tot de kuit en driekwart mouwen. De halsopening was een split; onderaan de split werden met rode zijde de initialen van de draagster geborduurd. Vaak droegen ze ook een **romke**, een klein hemdje waarvan de naden verstevigd waren met extra stof, zodat het een soort korsetje of bh werd, terwijl er wel voldoende bewegingsvrijheid was om te werken. Een onderbroek werd in die tijd nog niet gedragen, ook door de mannen niet. Over het hemd droegen de vrouwen een **onderrok** van linnen. Daarover droegen ze een **middelrok** (als het koud was), een **bovenrok** en een **schort**. Echte winterkleden hadden ze niet; ze trokken dan gewoon een extra rok aan. Een jas hadden ze ook niet. In plaats van een jas droegen ze een dikke **omslagdoek** of soms een **cape**.

Kleding van de vrouw rond 1800 ⁴

Door de week droegen de vrouwen een **borstrok**: een getailleerd, strak jasje met driekwart mouwen van een stevige, wollen stof. Hij sluit aan de voorkant. Aaltje droeg door de week ook een borstrok, als ze aan het werk was. Want ook al was ze een boerendochter: ze werkte gewoon mee met de meiden. In die tijd leefden de boeren nog erg eenvoudig, vooral in het armere Westerwolde. Pracht en praal was er nog niet. De kleding van Aaltje was typische streekdracht en was vooral praktisch.

Een **onderst** is een soort hesje dat meisjes en vrouwen over hun borstrok droegen. Het was algemene streekdracht op het Groninger platteland (trouwens ook in andere provincies), voor alle werkende landvrouwen, inclusief boerinnen en boerendochters. Een **onderst** is van een gemakkelijk te wassen stof. Meestal linnen of katoen. Helemaal 'cool' was een onderst van sits, kleurig bedrukte stof die geïmporteerd werd uit het verre India. Een onderst bestaat uit twee identieke, bijna vierkante lappen die aan elkaar genaaid zijn. Je stak je hoofd door de halsopening en daarna trok je het koordje aan de onderkant strak en strikte je het aan de voorkant dicht. De onderst diende als extra bescherming van de wollen borstrok, die niet of niet vaak gewassen werd. Verder werd de sluiting van de borstrok met een onderst zedig bedekt.

5

Onderst van bedrukt katoen
Groningen

De vrouwen droegen bij hun borstrok en onderst een kleine halsdoek die in de hals geknoopt werd. Ook droegen ze soms gebreide **mitaines**, vingerloze handschoenen tot aan de elleboog.

Mitaines ⁶

Vrouwen droegen altijd een **muts**, binnen en buiten. Het was niet fatsoenlijk om zonder hoofdbedekking naar buiten te gaan. Meestal droegen de vrouwen over de muts buiten nog een hoed. In die tijd een hele grote van stro, die gevoerd was met bedrukte katoenen stof. De zogenaamde '**zonhoed**'. Op zondag zal Aaltje een

⁴ Bron: Jolijn Geerdink 2006 – Boeren, burgers en buitenlui

⁵ Bron: <https://www.modemuze.nl/collecties/onderst-van-bedrukte-katoen-groningen>

⁶ Bron: https://www.modemuze.nl/sites/default/files/styles/1_column_md_plus/public/image-collection/fries_museumt11118.jpg?itok=lv-ZSnfw×tamp=1581531001

hoofdjizer gedragen hebben. Eerst deed ze een dun wit mutsje op, dan een zwarte en dan het hoofdjizer (in die tijd nog een smalle versie, van zilver of vergulde messing), daar kwam dan nog weer een kanten sluiermuts overheen.

Groningse streekdracht bestond in feite altijd uit een rok en een jakje. Jurken werden niet gedragen. Aaltje had ook een jakje, een bossijn (buisje). Een jakje behoorde in die tijd tot de zondagse dracht, tot het zogenaamde 'kerkgoed'. Meestal was het een bedekte kleur, zwart of blauw. Een door-de-weekse borstrok kon daarentegen rood zijn, van rode baai, een bekende, gevilde wollen stof. Je droeg een jakje dus op zondag en bij speciale gelegenheden. Rond 1793 is het model van dit jakje nog een korte versie van de **caraco**: een strak jasje met driekwart, strakke mouwen, diep decolleté en een aangenaide, gerimpelde schoot. Het sloot aan de voorkant met een veter of met haakjes. Jakje en bovenrok waren meestal van dezelfde stof, zodat het geheel een jurk leek. De hals werd opgevuld met een witte halsdoek van dunne mousseline katoen, vaak prachtig geborduurd met witwerk.

Caraco(bovenstuk)⁷

Als ze naar de kerk ging, droeg Aaltje schoenen met zilveren gespen, en uiteraard haar beugeltasje (een beugel). Meestal was de beugel van zilver en het tasje van stof, vaak versierd met kraaltjes en bloempjes van stof. Door de week, tijdens het werk, droeg ze klompen. Mannen en vrouwen droegen in die tijd 'hosen', hiermee worden kousen bedoeld. Die van de vrouwen waren erg lang en werden op het dijbeen met kousenbanden vastgeknoopt.

Opdrachten

- A. Maak eens een overzicht van je eigen kleding in het onderstaande overzicht. Hou ook rekening met je sportkleding als je die hebt. Hoeveel denk je dat jouw kleding zal hebben gekost? Probeer dat thuis eens met je vader en/of moeder te overleggen.

Soort kleding	Aantal
Jas	
Muts	
Handschoenen	
Hemd	
Onderbroek/slip	
Lange broek	
Korte broek	
Jurk/rok	
Hesje/shirt	
Overhemd	
Trui	
Sokken	
Schoenen	
.....	

De mode op het platteland liep achter met die in de stad. Er werd bijna altijd kleding gedragen zoals die in een bepaalde streek/gebied gebruikelijk was: streekdracht.

⁷ Bron: https://www.modemuze.nl/sites/default/files/styles/wysiwyg/public/image-collection/gemeentemuseum_den_haag0300392.jpg?itok=9HECsM2I

Aan de streekdracht kon je zien of je rijk of arm was, welk geloof je had, of er een bijzondere gebeurtenis was, leeftijd en burgerlijke staat (was je bijvoorbeeld getrouwd).

8

B. Streekdracht zoals vroeger is er nu niet of nauwelijks meer. Wel zijn er nog regio's waar nog klederdracht

Boerin uit de betere stand

Melkmeisje

Landarbeiders

gedragen wordt. Om je een idee te geven van streekdracht/kleding uit de 19de eeuw, kun je één van de volgende linkjes voor YouTube gebruiken:

- <https://www.youtube.com/watch?v=3k1E8KvtR-Y>
- https://www.youtube.com/watch?v=FQI_WK6UuOM
- <https://www.youtube.com/watch?v=BygimCRf2lQ>
- <https://www.youtube.com/watch?v=NWvVV1TzGUE>

Op NPO start kun via de volgende link vier uitzendingen zien van de serie 'Levende Klederdracht'
<https://www.npostart.nl/zoeken?term=klederdracht>

Wat valt je op aan de kleding en de sieraden die worden gebruikt?

C. Wel kun je door jouw kleding en sieraden iets laten zien van jezelf. Je kunt opvallen of juist niet. Probeer van onze tijd voorbeelden te vinden (bv. uit tijdschriften of via internet) van kleding die iets zegt over:

- Rijk of arm
- Geloof
- Feestelijke of verdrietige gebeurtenissen
- Leeftijd
- Het behoren tot een bepaalde groep

Neem een groot vel papier en zet de volgende kopjes bovenaan het papier:

- Rijk en arm
- Geloof
- Feestelijke gebeurtenissen
- Verdrietige gebeurtenissen
- Jong en oud
- Verzin hier zelf een groep (bijvoorbeeld uit onze tijd)

Plaats/plak onder elk kopje één of meer voorbeelden van kleding die daarbij hoort.

D. Ontwerp kleding voor jezelf. Laat met die tekening door de kleding zien wie je bent of zou willen zijn. Dus kleding waarin jij je lekker en happy voelt.

⁸ Bron illustraties op deze bladzijde: <http://www.grenadiercompagnie.nl/Bestanden/Boeren%20burgers%20en%20buitenlui.pdf>

6 Zingen in het Westerwolds dialect

Het Westerwolds is een dialect dat steeds door minder mensen gesproken wordt. Westerwolds lijkt op Gronings, maar is toch echt een ander dialect.

Het Westerwolds (of verschillende vormen daarvan) kun je nog horen spreken door één van de volgende linkjes te gebruiken:

1. Sellingen

<https://www.meertens.knaw.nl/ndb/soundbites.php?p=G015p#>

Onderwerp: lokale geschiedenis; dialect(en) algemeen Gronings, Westerwolde en veenkoloniën, oorlog 1914-1918, koeien en schapen smokkelen.

2. Onstwedde

<https://www.meertens.knaw.nl/ndb/soundbites.php?p=C192p#>

Onderwerp: veeteelt; landbouw; dialect(en); werktuig(en); werk, roggebouw tegenwoordig zwaarder dan vroeger vanwege intensiever bemesting; zaaien van rogge in september; financiën van een boer; koren maaien; veel landbouwers hadden een koeheer, om tijdelijk vee te weiden op hun land. ; gras maaien met de zeis; over diepploegen; het hooien: gemaaid gras lag in 't zwad, keren met hark of vork, in oppers zetten; hooi opsteken en op een boerenkar naar huisbrengen, handmatig maaien met de zwoa ; zeis; paardendorsmachine.

3. Vriescheloo

<https://www.meertens.knaw.nl/ndb/soundbites.php?p=C191p#>

Onderwerp: jeugdherinneringen; over smokkelen; geen scholing; kwakzalverij, volksgeneesmiddelen; aardstralen opzoeken en bestrijden landbouw; werk; dialect(en) het boerenbedrijf vroeger; over knechten, werktijden, ervaringen als landarbeider, landmeterij, aanspreeknormen, beleefdheid.

4. Bourtange

<https://www.meertens.knaw.nl/ndb/soundbites.php?p=C199p#>

Onderwerp: werk; feest, ritueel, evenement; lokale geschiedenis; dialect(en) over Paasvuren; oude gebruiken heeft Bourtange heel weinig; Slepen met Oudjaar, vroeger en nu: alles wordt naar het Marktplaatsje gebracht, zelfs de gebinten van een half afgebroken huis; gesprek over noaberplichten; sinds twaalf jaar een begrafenisvereniging; over het vak van horlogemaker.

5. Wessingtange

<https://www.meertens.knaw.nl/ndb/soundbites.php?p=G015a>

Onderwerp: Hij beschrijft het leven van zijn vader vroeger, hoe moeilijk de tijden toen waren. Hij bouwde een huis, hielp 's winters een boer dorsen. Zijn moeder spinde voor een dubbeltje per dag. Later kochten ze een koetje, langzaam krijgt hij een eigen bedrijfje.

6. Ter Apel

<https://www.meertens.knaw.nl/ndb/soundbites.php?p=G037p>

Onderwerp: Verhalen, sprookjes; Formule voor het aanzeggen dat de dood van de imker van de bijen; boer en knecht willen zwijn van pastoor stelen.

Aaltje heeft in Smeerling (tussen Vlagtwedde en Onstwedde) gewoond. Speciaal voor Aaltje en het gebied

Smeerling is het liedje Smilke geschreven. Het wordt gezongen door Josien Bakker, zie en luister

<https://www.youtube.com/watch?v=W6f07xTsDwk> (de melodie is die van het lied 'Het dorp', gezongen door Wim Sonneveld.) Op de volgende bladzijde zie je de versie in het Westerwolds.

Smilke

AS IK DEUR T BOERSCHOP KOM
KIEK IK ALTIED EVEN WEEROM
BENIJD OF IK T NOG VIN
N ESKE, EKKELBOMEN IN T GRUINE KAAMP
HALM ZIEN PEERDEN IN DOKEG DAAMP
T IS T STEE WOAR IK GEBOREN BIN
IN WIEMEN HÖNGEN DE SCHINKEN
ZOEPEN WAS DER UM TE DRINKEN
WOATER KWAM OET KOPERN POMPEN
OL BOERDERIJ MIT HEGE DER VEUR
IN LAANG HOUE TUSSEN ROGGE DEUR
HET MULLE ZAAND EN LOPEN OP KLOMPEN

REFREIN:

OP WUPKORRE MIT MIEN VOADER
ZAI IK D OL EKKELBOMEN STOAN
IK WAS N KIND EN HAAR GAIN LOATER
GAIN EERDER DIJ VEURBIE ZOL GOAN

HENSEN IS KOREN AAN T ZICHTEN
BOERVOOGD GEF BOERSCHOP RICHTEN

OPA SASSEN HOART SWOA OP T SPIT
VRAU HUGES KLOPT DE MATTEN OET
BAKKER NIEHOF BRINGT KRENTENSTOET
DOAR KOMT OSSEL DIJ ZIEN MELKWEG RIDT
MOEKE MELKT MIT RODE BUUSDOK OP
AALTJE SPEULT MIT TIDDELTOP
EN WUP RIDT MIT POPPEWOAGEN
BEREND SCHARRELT OP T BOERPLAK
BOELE SPRINGT IN OL EERAPPELZAK
ZO GÖNG DAT IN DIJ DOAGEN

NUIGEND KWAM VLOUD VAN NIJE TIED
OL RAIVE GÖNG AAN ZIED
COMBINE VERVONG DÖRSMESIEN
TREKKER KWAM IN STEE VAN T PEERD
WUPKE WUI SOPHIE, MILAN KWAM VEUR GEERT
RUILVERKOAVELN MUIK ROEGTE FIEN
OL DAIP WUI LIEK EN DOU WEER KROM
EN ZO KOMT T AALMOAL WEEROM
ACHTER ESKE LÖCHTEN OLLE DINGEN
TIED VAN TOUN DIJ IS VEURBIE
MOR DIT IS WAT ER BLIFT VEUR MIE:
WÖDDELS EN GOIE ERINNERINGEN •

Opdrachten:

- A. Probeer eens de Nederlandse woorden te vinden van de volgende woorden uit het liedje:
 - Boerschop =
 - Ekkelbomen =
 - Wiemen =
 - Wupkorre =
 - Tiddeltop =
 - Wöddels =
- B. Jullie gaan als afsluiting van de opdrachten over Aaltje het lied met je groep zingen. Samen met je meester of juf ga je dat oefenen. Overleg of je dit in het Westerwolds gaat doen of in het Nederlands.
- C. Het Westerwolds en het Gronings dialect maakt deel uit van het Nedersaksisch. Voor de zes dialecten die behoren tot het Nedersaksisch (het Drents, Gronings, Stellingwerfs, West-Overijssels, Twents en Achterhoeks) is er de app Woordwies. Voor elk van de zes Nedersaksische dialecten in de app werden tweeduizend woorden in het taalspel geselecteerd. Je krijgt Nederlandse woorden voorgeschoteld en moet daarvan de vertaling geven in het Nedersaksische dialect naar keuze.

D. De app Woordwies is te downloaden voor:

- Iphone en Ipad via <https://apps.apple.com/us/app/woordwies/id1484348986?ls=1>.
- Android telefoon of tablet via <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.grendelgames.woordwies>

Speel Woordwies en ontdek wat je weet van het Gronings of een ander Nedersaksisch dialect.

Woordwies is de eerste Nedersaksische app van de streektaalorganisaties van Groningen, Drenthe, De Stellingwerven, Overijssel en de Achterhoek. Als je de app opent, dan zie je het laatste twitternieuws in een Nedersaksische variant voorbij komen en je kunt een geweldig taalspel spelen. Je gaat steeds meer van het Gronings, Drents, Stellingwerfs, West-Overijssels, Twents en Achterhoeks leren.

7 Pandemieën en ziektes

RIVM: 20 nieuwe coronadoden, 5 nieuwe ziekenhuisopnames

Er zijn 5 nieuwe coronapatiënten opgenomen (geweest) in het ziekenhuis, wat het totaal aantal opnames op 11.727 brengt. Dat meldt het RIVM. Gisteren waren er 9 meldingen. Het dodental als gevolg van het virus is gestegen met 20, tot 5951.

De patiënten zijn niet allemaal in het afgelopen etmaal overleden, er zit een vertraging tussen de dag van overlijden en de dag dat het overlijden wordt gerapporteerd. Ook in de opnamecijfers zit die vertraging. Het werkelijke dodental ligt hoger. Er overlijden ook mensen aan covid-19 zonder dat ze zijn getest en zij zijn niet in de cijfers meegenomen.

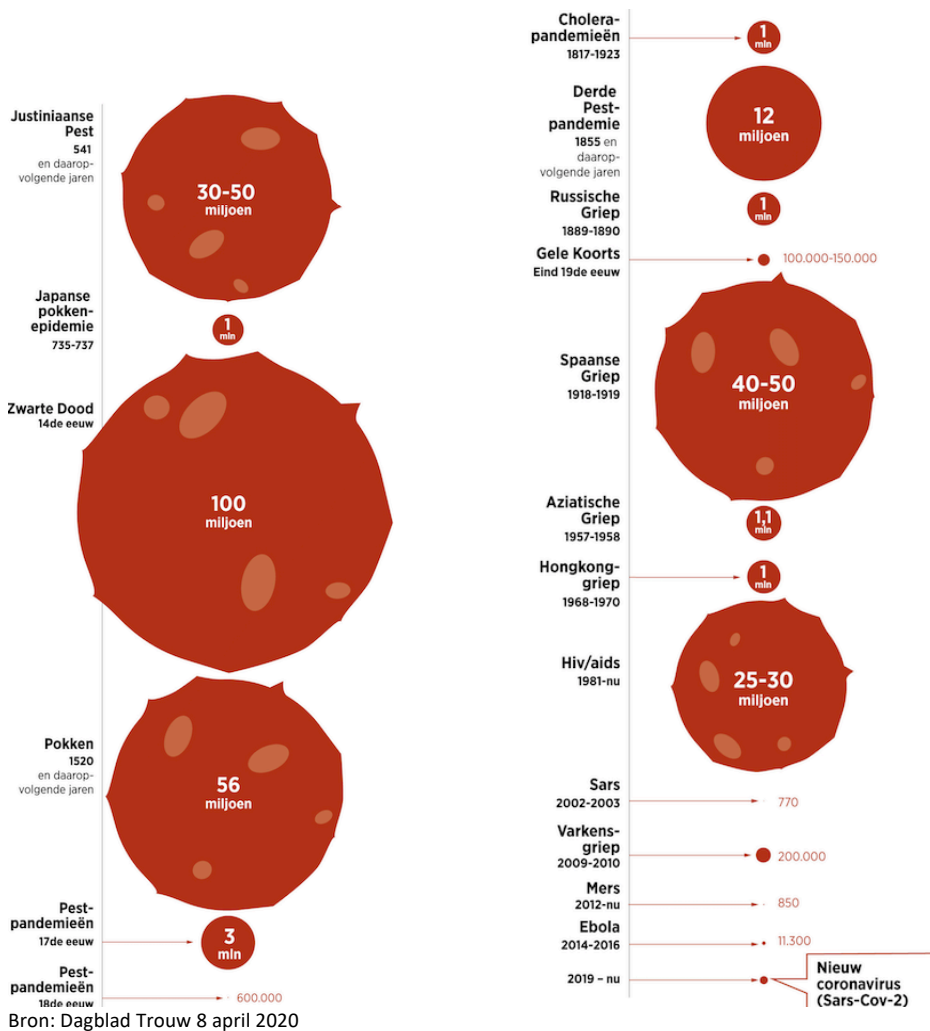
Bron: NOS.nl 30-05-2020

Pandemieën, epidemieën en endemieën zijn zo oud als de mens. Zij zijn er altijd al geweest en hebben altijd geleid tot doden. Net als nu met de Corona ziekte.

Opdracht

- a. Wat is het verschil tussen een pandemie, epidemie en een endemie?
- b. Is de Corona ziekte nu een pandemie, epidemie of een endemie en waarom?
- c. Wat heb je gemerkt van de corona crisis:
 - Voor jezelf (spelen, school, sport)
 - Familie
 - Werk van je ouders?
 - Ziekte/huisarts/ziekenhuis

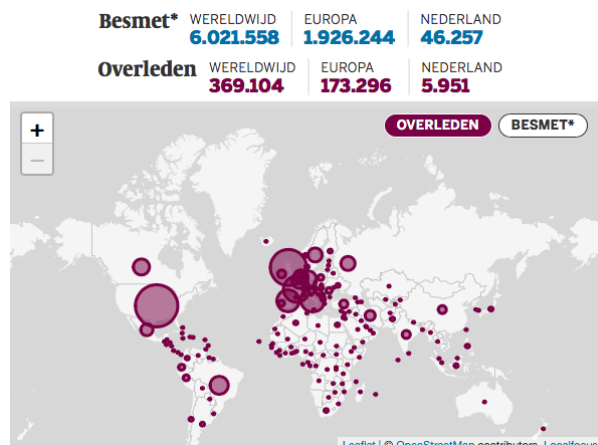
Welke pandemieën kwamen voor?

Opdracht

In het overzicht hierboven zie je rechtsonder bij 2019 het Coronavirus staan. Eind mei 2020 waren er wereldwijd ongeveer 370.000 mensen overleden aan Corona.

- Met welke epidemie heeft volgens het overzicht hierboven Aaltje mogelijk in haar tijd mee te maken gehad?
- Zoek op het internet op hoeveel doden er nu wereldwijd ten gevolge van het Coronavirus zijn vastgesteld.

Bron: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/corona-wereldwijd-cijfers-over-het-coronavirus-in-alle-landen-op-een-rij~b14e8079/>

Ziekte en gezondheidszorg tijdens het leven van Aaltje

In de eerste helft van de 19^e eeuw (1800-1850) was de gezondheidszorg niet te vergelijken met wat wij nu kennen. Huisartsen waren er nog niet, ziekenhuizen (werden vroeger gasthuizen genoemd) en apotheken mondjesmaat en alleen in grote steden. Wel leefden mensen dichterbij bij de natuur en was er meer kennis over de genezende werking van kruiden en planten. Zo heeft er ook bij de boerderij van Aaltje ongetwijfeld een aangeplante vlier gestaan. Vroeger werd de vlier wel de 'medicijnkist van het volk' en ook wel 'heilplant' genoemd. De bloesem, bessen en bladeren kunnen bij goed gebruik een genezende werking hebben bij bv. koorts, griep, verkoudheid of ontstekingen. Maar niet zelf uitproberen hoor!

Vlierbes

Door de eeuwen heen had je ook kwakzalvers. Zij verkochten aan de goedgelovige bevolking poeders, zalfjes en drankjes tegen allerlei kwalen. Daarnaast had je doctoren en heilmeesters die beter waren dan kwakzalvers, maar die voor gewone mensen niet te betalen waren. Een ziektekostenverzekering bestond in die tijd nog niet.

Veel ziektes zoals cholera tyfus, tbc en scheurbuik te maken hadden met slechte voeding, gebrekkige hygiëne en afwezigheid van schoon water en riolering. Ziektes werden verspreid door handel en oorlogen, mensen kwamen daardoor met elkaar in contact en brachten ziektes over.

Sanitaire voorziening, zoals toiletten, schoon drinkwater was er in de tijd van Aaltje nog niet. Het was toen heel normaal dat de mens, als hij aandrang voelde, plaste en poepte op de plek waar hij zich bevond. Dat kon zijn in het bos of op het land, maar ook in de straat of onder het raam, soms zelfs in huis.

Doordat de hygiëne slecht was, kwamen besmettelijke ziektes meer in de stad voor dan op het platteland.

Kennis van ziektes en hoe te behandelen was er nauwelijks. Zie hieronder een voorbeeld van een recept uit het boek 'Troost der armen'. Het is natuurlijk de vraag of dit werkte.

“Neemt eene pintje olijffolie, eenen pot roose water, eenen vierendeel mannekensnoten Muscaten, die geraspt, voor eenen stuiver wit suijcker-candys gestampt, dat 't saemen geroert. Hiervan moet men nemen 's morgens ten agt uren een dobbel wijnglas ende zo het niet op en houdt, neemt 's avonds ten vier uren nog een dobbel wijnglas, ende nog niet geneezen sijnde, mogt continueren: maer ordinaris het en sal soo lang niet duren.”

Pas na 1865 is er sprake van huisartsen of algemene artsen. Sinds 1865 bestond de wet op de uitoefening van de geneeskunde en moest iedere arts aan de universiteit zijn opgeleid.

Na 1850 nam ook de kennis van ziektes en behandelingen toe. Zo werd er in die tijd een vaccin tegen pokken ontwikkeld. Dat vaccin voorkwam dat men met pokken werd besmet. Ook werd er langzamerhand vooral in steden riolering aangelegd, woningen verbeterd en schoon drinkwater geregeld. Door al die maatregelen nam de sterfte ten gevolge van ziektes af en werden mensen gemiddeld ouder.

Opdracht:

Bij deze opdracht moet je voor de eerste vier vragen met je ouders(s) overleggen:

- Tegen welke ziektes heb je vaccinaties gehad?
- Hoe ben je tegen kosten van ziekte verzekerd?
- Weet je hoe je huisarts heet?
- Wanneer ben je voor het laatst bij je huisarts geweest?
- Hoeveel huisartsen zijn er in de gemeente waar je woont?
- Hoeveel ziekenhuizen zijn er in de provincie Groningen?
- Wat is een consultatiebureau?

Levensverwachting rond 1850

Aaltje leefde van 1786 tot 1853, zij werd dus 67 jaar. Dat is voor die tijd (halverwege 19de eeuw) best oud. Dat kun je zien in onderstaand overzicht.

Geslacht	Mannen	Mannen	Vrouwen	Vrouwen
Leeftijd (op 31 december)	65 jaar	80 jaar	65 jaar	80 jaar
1850	12,46	5,44	13,13	5,73
1860	13,03	5,3	13,49	5,6
1870	13,41	6,08	14,07	6,48
1880	14,33	6,48	15,38	6,99
1890	14,68	6,55	16,88	7,59
1900	14,11	6,52	18,04	8,42
1910	14,22	6,6	19,14	8,69

Bron: CBS

Kijk in de regel waar 1850 voor staat, naar het gele gedeelte. Vrouwen die op 31 december 1850 nog in leven zijn, zijn geboren in 1785 (1850-65). Aaltje werd een jaar later in 1786 geboren. Die 13,13 die er staat, betekent dat van de groep vrouwen die in 1785 geboren is, er op 31 december 1850 nog 13,13% van in leven is. Aaltje behoorde tot die groep, dus voor die tijd eigenlijk best oud. Slechts 5,73% van die vrouwen bereikte de leeftijd van 80.

Rond 1850 was de gemiddelde leeftijd bij mannen 38,3 jaar en bij vrouwen 47,9 jaar. Dat die leeftijd zo laag was, heeft te maken met de grote kindersterfte. Zeker in hun eerste levensjaar stierven veel kinderen. Aaltjes broertje Jan stierf toen hij 3 jaar was. En ook haar halfbroertje Hensum werd maar 1 jaar oud. Aaltjes vader overleed al op 38-jarige leeftijd. Ook nog jong.

Levensverwachting nu

De levensverwachting is nu veel beter. Kijk maar naar onderstaande kaart. Als je in de periode 2013 -2016 geboren bent, kun je tussen de 78,5 en 83 jaar worden. Dat hangt onder andere af van de regio waar je woont. De leeftijden die hier genoemd worden zijn gemiddelden. Er zijn mensen die jonger zijn als ze sterven en er zijn er die ouder worden. De gemeente Westerwolde (op de kaart nog weergegeven als Bellingwedde en Vlagtwedde) is rood omcirkeld.

Levensverwachting bij geboorte 2013-2016

Per gemeente

Jaren (gemiddelde Nederland is 81,5)

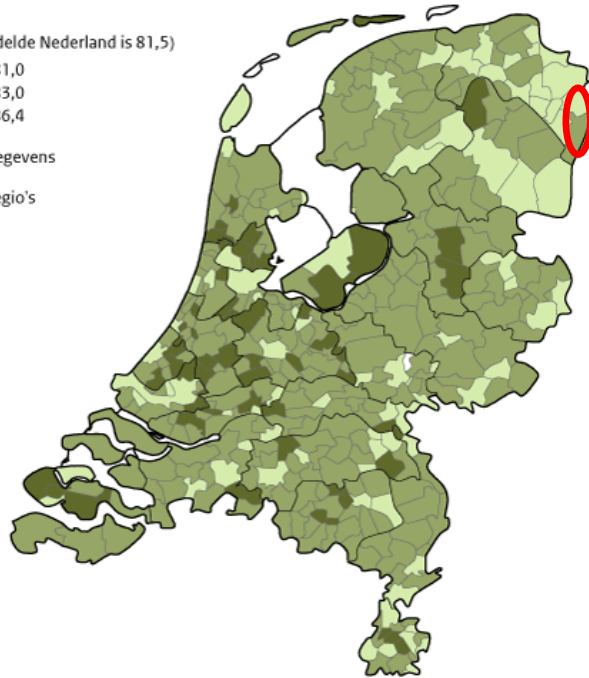
78,5 - 81,0

81,0 - 83,0

83,0 - 86,4

Geen gegevens

GGD-regio's

Bron: <https://www.volksgezondheidenzorg.info>

Opdracht

- Kijk nog eens naar de gemiddelde leeftijd van mannen en vrouwen van rond 1850. Vergelijk dat eens met de gemiddelde leeftijd die jij zou kunnen bereiken. Hoeveel jaar ouder kun jij dan worden?
- Noem eens vijf oorzaken waarom de gemiddelde leeftijd nu zoveel hoger is dan rond 1850.